

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық
ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»** dedicated to the 25th
anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

III бөлім • часть III • part III

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, III б. 452 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть III. 452 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part III. 452 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 3. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ЖӘНЕ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ТАНЫМ МҰРАСЫ / АЛИХАН БУКЕЙХАН И ИДЕЙНОЕ НАСЛЕДИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ

Абдуразаков М.Ф., Эрланулы Даулет А. БУКЕЙХАН КАК УЧЕНЫЙ-ИСТОРИК И ЭНЦИКЛОПЕДИСТ	3
Абдикарим Н., Солтан М. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВТЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ОБРАЗЫ ИДЕЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТ ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕ	5
Алдабергенов М. КАЗАХСТАНСКОЙ НАУКЕ ПОМОЖЕТ УЧЕНИЕ АЛЬ-ФАРАБИ	8
Алтаев А.Ш. А.Ж. АЛЬ-МАШАНИ ВЫДАЮЩЕЙСЯ КАЗАХСКИЙ УЧЕНЫЙ, ПИСАТЕЛЬ, ПЕДАГОГ	10
Аршабеков Т.Т. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТАРИХЫ.	13
Ахмадиева Қ.Т., Дүкенбаева З.О. АЛАШОРДА: МЕМЛЕКЕТТІЛІК ЖӘНЕ ТАРИХИ САБАҚТАСТЫҚ	16
Әбдуәлиұлы Б. АҚЖАН ӘЛ-МАШАНИ МҰРАСЫ ЖӘНЕ СӨЗ СЫРЫНА САЯХАТ.	19
Әбжаппарова Б.Ж. А. ӘЛ-МАШАНИДІҢ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ ТАРИХЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ	22
Әлменбетова У.А. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІНДЕГІ ЗИЯЛЫ ТҮЛҒАЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ ТАҚЫРЫБЫ.	24
Байдалы Р.Ж., Кабульдинов З.Е. АЙДАРХАН ТҮРЛЫБАЕВТЫҢ ӨМІРІ МЕН ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ	28
Бейсенбекова Н.А., Химади М.С. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАННЫҢ ЕҢБЕКТЕРІ АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫН ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	31
Дүкенбаева З.О., Шабамбаева А.Г. АҚЖАН МАШАНИ – ОСНОВОПОЛОЖНИК КАЗАХСТАНСКОЙ ШКОЛЫ ГЕОМЕХАНИКОВ	33
Дүкенбаева З.О., Байдалы Р.Ж. АКАДЕМИК МАНАШ ҚОЗЫБАЕВТЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНЕ ҚЫСҚАША ШОЛУ	46
Дукомбайев А.Т. ВКЛАД А. БУКЕЙХАНА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСКИХ ЗИМОВОК	48
Жумагулов Б.С. ЕЛІ ҮШІН ТУҒАН ЕР, ЖАНКЕШТІ КҮРЕСКЕР	55
Имангалиев А.Т., Дүкенбаева З.О. АЛАШ ЗИЯЛЫСЫ ҚОШКЕ КЕМЕҢГЕРҮЛЫНЫҢ «ҚАЗАҚ ТАРИХЫНАН» АТТЫ ЗЕРТТЕУ ЕҢБЕГІНЕН	62
Исенова Г. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН СТАТИСТ – ҒАЛЫМ	65
Kalenova T.S., Shaymerdenuly E. THE STATE BASES OF ALASH AUTONOMY	68
Кадырова Г.К., Хамитова С.Т. АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ХАЛЫҚҚА БІЛІМ БЕРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ.	70
Қалижанов У. ӘЛИХАН ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ	73
Қапашева А.Т. АХМЕТ БАЙТҮРСЫНҮЛЫНЫҢ ҰСТАЗДЫҚ ҚЫЗМЕТІ	75

Қара Ә., Талғатбек М., Дүкенбаева З.О. ҰЛЫ ДАЛА ӨРКЕНИЕТІНДЕГІ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ТАНЫМДЫҚ МҰРАСЫ	78
Қаратай Ш.Б. АХМЕТ ҚОРҒАНБЕКҰЛЫ БІРІМЖАНОВ – АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ	81
Мұқанова Г.Н. МҰХАМЕДЖАН ТЫНЫШПАЕВТЫҢ АЛАШОРДА ЖӘНЕ ҚОҚАН АУТОНОМИЯСЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ	84
Мұсағалиева А.С. АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫ ЖӘНЕ КОКП XX СЪЕЗІ	86
Наурызбаева Э.К. 1916 ЖЫЛҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС ЖӘНЕ Ә. БӨКЕЙХАН.	89
Нугманова Г.М. АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ АХМЕТ БАЙТҰРСЫНОВТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ТУРАЛЫ КӨЗҚАРАСЫ	92
Өскембаев Қ.С. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ ЖӘНЕ Ә. ЕРМЕКОВ	95
Сабанбаева Ж.М. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ РЕСЕЙДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ДУМАСЫ	101
Сайлаубаева Н. Е. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІ	105
Сафиоллаева Г.Т. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН – ҰЛТ ЖАНАШЫРЫ	108
Сұлтанов Қ. АҚҚАН ЖАРЫҚ ЖҮЛДЫЗДАЙ	110
Сыздық Б.К. ЛИДЕР-ҚЫЗМЕТШІЛІК ЖӘНЕ ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ҮЛГІСІ	111
Түрсүн Х., Вахдет Таракчы МҰСТАФА ШОҚАЙДЫҢ ТОЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАР ЖИНАҒЫ – АСА ҚҰНДЫ ТАРИХИ ДЕРЕККӨЗ	114
Шаймуханова С.Д. ОТ ТОМСКА ДО СТЕПЕЙ САРЫАРКИ	117
Шаукенов Ж.А. К ПРОБЛЕМЕ ОБЪЕКТИВНОЙ ОЦЕНКИ ЛИЧНОСТИ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИИ	102
Шотбакова Л.К. ВОПРОСЫ ПРОСВЕЩЕНИЯ В ТРУДАХ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИДЕРОВ АЛАШ	122
СЕКЦИЯ – 4. ЖАҒАҢДЫҚ САЯСАТТАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ҰЛТ КӨШБАСШЫСЫ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ РӨЛІ / КАЗАХСТАН В ГЛОБАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ И РОЛЬ ЛИДЕРА НАЦИИ Н.А. НАЗАРБАЕВА	
Akbota Zholdasbekova, Punit Gaur KAZAKHSTAN-INDIA RELATION: CHALLENGES AND PROSPECTUS	126
Akhmedyanova D.K., Kurmashev A.K. CONCEPTUAL BASIS OF KAZAKHSTAN’S FOREIGN POLICY	128
Абдикаликова Д.Н. ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ФРАНЦУЗСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	131
Абенов Д.Е. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» - ПРОЕКТЫ В БУДУЩЕЕ	133
Абильмаликов К.К. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ ФРАНЦИИ В КАСПИЙСКОМ РЕГИОНЕ: КАЗАХСТАНСКИЙ ФАКТОР И ВОЗМОЖНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА	136
Айдарбекова Ұ.М. ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН: БҮГІНГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ	139
Аманжолов С.А. ИНТЕГРАЦИОННЫЕ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н.А. НАЗАРБАЕВА	142

Ан Сан Хун ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ КОРЕЯ И КАЗАХСТАНА В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ	145
Ахметова Г.К. ҮШ ТІЛДІ МЕНГЕРУ – ЖАРҚЫН БОЛАШАҚТЫҢ КЕПІЛІ	148
Әбішева М.М. ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ ДӘСТҮРЛІ ДІНДЕР ЛИДЕРЛЕРІНІҢ СЪЕЗІ – ЕЛБАСЫНЫҢ ИГІ БАСТАМАЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ	150
Әмірғазин С.Т. ЕЛБАСЫ, ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТҮҢҒЫШ ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНА ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АЙҚЫНДАМА	152
Berdagulova S. NEW ANTINUCLEAR INITIATIVE OF KAZAKHSTAN	155
Базарбекова Д. М. К ВОПРОСУ О МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКУ	157
Баймагамбетова А.А. ӘЛЕМДІК ЖАҢА ДАНУ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ИДЕОЛОГИЯ	160
Баишев Ж.Н. СУДЕБНАЯ ЗАЩИТА ПРАВ И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА.	162
Бегалинова К. К., Ашилова М. С. РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н.А. НАЗАРБАЕВА В СТАНОВЛЕНИИ НОВОЙ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА	165
Битұрсын Ғ.Ш., Калдыбаева О.С. МӘҢГІЛІК ЕЛ: ЖАҢА ДАНУ ДӘУІРІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІКТЕРІ	168
Битұрсын Ғ.Ш., Кенжина М.М. ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РЕФОРМА – ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ ЖАРҚЫН БЕЙНЕСІ	170
Дүйсен С.Ж. Н.НАЗАРБАЕВ ЖӘНЕ КСРО-НЫҢ ҮДІРАУЫ	173
Мәсімханұлы Д. ЕЛБАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫ	178
Дүкенбаева З.О., Мұсабалина Г.Т. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	181
Ерденбекова Ж.С., Мұратбекқызы Б., Молдашева А.М. ИНИЦИАТИВА Н.А. НАЗАРБАЕВА В СОЗДАНИИ ПЯТИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ РЕФОРМ. 100 КОНКРЕТНЫХ ШАГОВ - РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО КУРСА РАЗВИТИЯ РК	184
Жаксыгельдинов Ж.Н., Орысхан Б., Шыныбеков Б.Ш. ИЗ ИСТОРИИ УСТАНОВЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РК И ЕС	185
Жеребцов И.Л., Таскаев М.В. КОМИ НАЦИОНАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ В ПОСТСОВЕТСКОЙ ФЕДЕРАТИВНОЙ РОССИИ	191
Жиенқұлова Л.Т. ЕХРО-2017 ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДЫҢ МАҢЫЗДЫ КАТАЛИЗАТОРЫ РЕТІНДЕ	193
Иембекова М.О. ҚАЗАҚСТАН ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә.НАЗАРБАЕВТЫҢ ТҮРКІ ЕЛДЕРІ БІТІМАҚТАСТЫҒЫН ДАМУДАҒЫ БАСТАМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ	196
Искакова К.Ы., Шалбаев Е.Ж. Н.Ә.НАЗАРБАЕВ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АТА-ЗАНЫНЫҢ ДАЙЫНДАЛУЫ МЕН ҚАБЫЛДАНУЫ ТУРАЛЫ	199
Какенова Г.М. РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН: 25 ЛЕТ БОРЬБЫ ЗА БЕЗЪЯДЕРНЫЙ МИР	202

Какимова М.Ш. ПРИНЦИПЫ ПРАВА КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА	205
Калиева М.Ш. ИНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА КАК ОСНОВА ПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА	211
Кенжеғали Ж.М., Кожирова С.Б. КАЗАХСТАНСКО-КИТАЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ ВОДНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ: ТРАДИЦИИ И НОВАЦИИ	213
Колесник А.А. ВОПРОСЫ БЕЗОПАСНОСТИ РК И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	217
Кусаинова А.К., Нургалиев Б.М., Амандыкова Л.К. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА	220
Марқабаева А.М. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ЖАЛПЫ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ТҮРЛІ ТАРИХИ ДӘУІРЛЕРДЕГІ ҰЛТ КӨШБАСШЫЛАРЫ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ	223
Менисова Г.Е., Мейркулова А.Б. МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРДІ НАСИХАТТАУ МЕН ДӘРІПТЕУ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БАСТАУЫ	226
Nuriddenova A. CONNECTING EURASIA: KAZAKHSTAN'S PLACE IN CHINA'S "SILK ROAD ECONOMIC BELT" PROJECT	228
Набиев С.Т. НҮРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯСЫНЫҢ ИДЕОЛОГЫ ЖӘНЕ СТРАТЕГІ	232
Наумов Д.И., Килыбаева П.К. БЕЛОРУССКО-КАЗАХСТАНСКОЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	235
Нурпенсова Э.Т. БАШҚҰРТ ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХЫНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ	239
Панияз Т.П., Панияз А.П. ГЕОСАЯСАТ ЖӘНЕ ГЕОСАЯСИ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	242
Рабазанов Н.А. «ЕВРАЗИЙСТВО» - КАК ФУНДАМЕНТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ ВО ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	245
Serikbayeva A.T., Asma Najib DEVELOPMENT OF KAZAKHSTANI RELATIONS WITH AFGHANISTAN AT THE PRESENT STAGE	247
Садықов Т.С. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЯСИ-ҚОҒАМДЫҚ БІРЛІГІН НЫҒАЙТУДАҒЫ РӨЛІ	249
Сарсембаев М.А. ПРАВОВАЯ ОСНОВА БАЗ ДАННЫХ В КАЗАХСТАНЕ, ЕАЭС И ЕС ПО АНАЛИЗУ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ	252
Сәтбай Д.Я. «НЕВАДА-СЕМЕЙ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АНТИЯДРОЛЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫ – ТӘУЕЛСІЗДІК ЖАРШЫСЫ	258
Смағұлов Н.Б. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ» – ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖАЛПЫҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК ИДЕОЛОГИЯСЫНЫҢ НЕГІЗГІ ТҮП ҚАЗЫҒЫ	261
Смағұлова Г.М., Тулеуова Б.Т. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫНДАҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ КЕЙБІР ҚЫРЛАРЫ	268
Сыздықов С.М. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ САЯСИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ТАРИХИ САБАҚТАСТЫҒЫН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	271

Тиштибекова Ш. ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ АЙМАҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ	277
Хасанов М.Ш., Петрова В.Ф. ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ	280
Шашаев Ә.К. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ ЕЛІМІЗДІҢ ТҮТАСТЫҒЫНЫҢ ТҮҒЫРЫ	283
СЕКЦИЯ – 5. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ / КЛЮЧЕВЫЕ ВЕХИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ НЕЗАВИСИМОЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	
Abdrakhmanova G.S. ACTIVITY OF SHANGHAI ORGANIZATION OF COLLABORATION	286
Айтжанова Д.Н. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГОСУДАРСТВА И МОЛОДЕЖНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ: МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА	288
Акылбаева И.М. СУВЕРЕНИЗАЦИЯ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УСТРОЙСТВА	292
Алтаев А.Ш. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ	294
Артықбаев Ж.О. «ҚАЗАҚ» ҰҒЫМЫ МӘҢГІЛІК ЕЛ ИДЕЯСЫНЫҢ АЛТЫН ӨЗЕГІ	298
Ауанасова А.М., Нурпеисов Е.К. ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЕ СИМВОЛЫ КАЗАХСТАНА В РЕАЛИЗАЦИИ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	303
Айзатуллова А.Ш. ИСТОРИЯ: СОВЕТСКАЯ АВИАЦИЯ В НАЧАЛЬНЫЙ ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ	306
Әбікенов Ж.О. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЭТНОСАЯСИ ПРОЦЕСТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	308
Акмадиева Г.П. ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚҰЖАТТАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ДЕРЕГІ РЕТІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫ	308
Әбікенова С.М. ҰЛТАРАЛЫҚ КЕЛІСІМНІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҮЛГІСІ: БҮГІНГІ ЖОҒАРЫ САЯСИ МӘДЕНИЕТ КЕЛІСІМІ	310
Әділбеков Н. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТТАҒЫ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ	313
Баудиярова К.Б., Исаева А.И. ОТРАЖЕНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ СЕМЬИ НА ЕЕ БЛАГОПОЛУЧИИ В КАЗАХСТАНЕ	316
Бегалинова К. К., Бегалинов А.С. ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫЕ ОСНОВЫ КАЗАХСТАНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ	319
Бекжанова М., Өтешова А.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ДАМУЫНА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ТІГІЗЕН ӘСЕРІ	322
Бимақанова З.Ш., Тленчиева А.А. ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ МҰРАТЫ – МӘҢГІЛІК ЕЛ БОЛУ	324
Болатова Қ.Б. ҚАЗАҚСТАН ЕГЕМЕНДІ ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ҚОҒАМДЫҚ САЯСИ ӨМІРІ	327
Даркенов Қ.Ғ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОСАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ МЕН ТҰРАҚТЫЛЫҚ ЖӘНЕ АССАМБЛЕЯНЫҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫ	330

Екібаев Р.Ж. ЖАҢА ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТ ЖЫЛДАРЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЫҒЫС Өңіріндегі Әлеуметтік-Экономикалық Өзгерістер	333
Еришева Т.А., Башпаева К.Ж., Шаржанова Н.К. СПОСОБЫ «ВООРУЖЕНИЯ» ОТЕЧЕСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖИ ИДЕЕЙ «МӘңгілік Ел»	335
Ескеева М.Қ. «МӘңгілік Ел» ИДЕЯСЫН ДАМУДЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	338
Жетібаев К.М., Исаев М.С. «МӘңгілік Ел» ИДЕЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚУНДЫЛЫҚТАР ЖҮЙЕСІНІҢ МӘНІ	341
Жұмабеков Ж.А. ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ ТАРИХЫНАН	345
Жүзтаева Б.Н. ҚАЗАҚСТАН - ӘЛЕМ МОЙЫНДАҒАН ЕЛ	347
Иманбаева А.А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САЯСИ КОММУНИКАЦИЯНЫ ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ	350
Ковальская С.И. ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕКАЗАХСТАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ И ИСТОРИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ	353
Косжанова Г.С. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЕСТЕ САҚТАУ ҚАБІЛЕТЕРІНІҢ ДАМУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	355
Қалиев Н. ҚАЛЫПТАСҚАН МЕМЛЕКЕТТІҢ САЯСИ ЖҮЙЕСІ: САПАЛЫҚ ТҮЗІЛІСТЕР ЖӘНЕ ДАМУ КЕЛЕШЕГІ	357
Кошман Т.В. К ВОПРОСУ О КАЗАХСТАНСКОЙ МОДЕЛИ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО СОГЛАСИЯ	362
Көмеков Б.Е., Талғатбек М. КИЕЛІ ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫ - ҰРПАҚТАР ҮНДЕСТІГІНДЕ	365
Қабылшаев К.И. ҚАЗАҚСТАН ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ 25 ЖЫЛДЫҒЫ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТЕМІРЖОЛДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕР	367
Қанғабыл І. К. ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	373
Қасабекова А.И. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОҒАМДЫҚ - ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫНДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕРІ	375
Мишина И.А., Цыренова М.Г. МНОГОУРОВНЕВЫЙ ПОДХОД К ПРЕПОДАВАНИЮ ИСТОРИИ (опыт Российской Федерации)	378
Нестуля А.А., Нестуля С.И. ЛИДЕРСТВО-СЛУЖЕНИЕ КАК УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ИНСТИТУТОВ КАЗАХСТАНА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	382
Ниязбаева А.А. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ГОРНО-МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИМ КЛАСТЕРОМ С ПОЗИЦИИ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА	385
Аяған Б.Ғ., Нурпеисов Е.К. ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СИМВОЛОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	388
Нурмағанбетова М.С. СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ	391
Нұрымбетова Г.Р. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН: ДЕМОКРАТИЯЛАНДЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН НӘТИЖЕЛЕРІ.	394

Өтешова А.Қ. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ БАСТЫ МӘСЕЛЕЛЕРДЕН ШЫҒУ БАҒЫТТАРЫ	397
Мукатаева А.К., Ногайбаева М.К. НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕОЛОГИЯ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	401
Мусабалина Г.Т. КАЗАХСТАНСКИЙ ПУТЬ В СВЕТЕ ПОСЛАНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РК Н.А.НАЗАРБАЕВА	403
Рабазанов Н.А. ВАЖНОСТЬ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ИДЕОЛОГИЧЕСКОМ КОНСТРУИРОВАНИИ И В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ	407
Сайлаубай Е.Е. «ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН МҰРАТЫ – МӘҢГІЛІК ЕЛ»	410
Менисова Г.Е., Мейркулова А.Б. МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРДІ НАСИХАТТАУ МЕН ДӘРІПТЕУ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БАСТАУЫ.	414
Серік Ә.А. ЕХРО 2017- ЕЛ ДАМУЫНЫҢ БАСТЫ КҮШІ	416
Сыздық Б.К. ҚАЗАҚ РЕСПУБЛИКАЛАРЫ ЖӘНЕ ЖЕЛТОҚСАН КӨТЕРІЛІСІ	419
Хасенова Ж.О. ПРОБЛЕМЫ РЕАБИЛИТАЦИИ ЖЕРТВ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН (К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА)	425
Шаймуханова С.Д., Грудина В.В. ЛЕТОПИСЬ НЕЗАВИСИМОСТИ	427
Шаймуханова С.Д., Шарафиева А.М. ЧЕТВЕРТЬ ВЕКА НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА	429
Шаукебаев Ж., Өтешова А. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОТАНДЫҚ ӨНІМДЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ СЫРТҚЫ НАРЫҚТАҒЫ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІ	431
Шаяхметов Н.У. ЦЕННОСТНЫЕ ОСНОВЫ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЙ ПАТРИОТИЧЕСКОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ КАЗАХСТАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ	433

исследованию степных областей. Семипалатинская область, Каркаралинский уезд. Т. VI. – Санкт–Петербург, 1905. – С. 226–239.

Жумагулов Б.С.

ЕЛІ ҮШІН ТУҒАН ЕР, ЖАНКЕШТІ КҮРЕСКЕР

Кезінде саяси қуғын-сүргіннің құрбаны болған халық батыры, қоғам қайраткері, Адай уездік революциялық комитетінің бірінші төрағасы, Қазақстан Орталық Атқару Комитетінің мүшесі, елінің территориялық тұтастығы үшін күресушілердің бірі, айтулы қазақ азаматы Әланиязұлы Тобанияз еді.

Тобанияз Әланиязұлы Маңғыстау өлкесі, Қаратаудың бойындағы Ақшымырау деген жерде 1875 жылы кедей жанұясында дүниеге келген. Ол он үш жасқа толғанда әкесі дүние салады. Отбасының тауқыметі мойнына түскендіктен, бала Тобанияз іні-қарындастарына қамқор болып, шаруаға ерте араласады. Жастайынан сөзге шебер, шешен болып өсіп, он төрт жасынан қатарға ілесіп, ел ішіндегі дау-дамайды шешуге араласады. Елге белгілі билер, ақсақалдар дау-жанжалдарға төрелік айтатын жиындарға Тобаниязды қатыстырып отырған. Кейбір кездерде төрелік жасауды оған тапсырады екен. Сондықтан ол жастайынан “бала би” атанады. Барған сайын атағы елге жайылып, оған халықтың үміті арта түседі.

Тобанияз патша өкіметі тұсында Бозашы түбегіндегі Шылым болысына болыс болып сайланады. Бірақ бұл орында ұзақ тұра алмады. Себебі, Ресей патшасының 1916 жылғы маусым жарлығына қарсы тұрып, қазақ жігіттерін армияның кара жұмысына бермеу үшін жергілікті әкімдермен бітіспес күреске түседі. Ақырында оны түрмеге жауып, тек Ақпан төңкерісі кезінде босатылады. Яғни, саналы қызметінің басынан-ақ халық жағында болды.

Қазан төңкерісі басталғанда Тобанияз әскери жасақшылар қолбасшыларының бірі ретінде бүкіл Адай уезінде аты әйгілі азамат болған кезі еді. Өзі жеті атасынан кедей болғандықтан, Қазан төңкерісін үлкен үмітпен қарсы алып, Кеңес өкіметін орнатуға белсене араласады [1, 6-б.].

Кеңес өкіметі Маңғыстауда Ұлы Қазан төңкерісінен кейін 15 күннен соң орнады. Сол кездегі үкімет белсенділері тарапынан жарияланған үндеулер мен үгіттер халықтың көңілінен шыққаны рас. Осыған сенген жергілікті халық Кеңес өкіметін шын көңілімен қолдап қарсы алды.

Жаңа үкіметті, Кеңес өкіметін қолдаудың бір айғағы 1918 жылдың тамызының 23-інде Маңғыстауға, Қараған түбегіне Астрахань қаласынан теңіз арқылы Әліби Жангелдин бастаған интернационалдық отрядтың келіп түскені бізге мәлім [2, 140-б.]. Бұларды Тобанияз Әланиязұлы бастаған ел азаматтары қарсы алып, Бозашы түбегіне, елдің қалың орналасқан жеріне жеткізді.

Осы кезде ел ішінде “Маңғыстауға орыс әскерлері келіпті, бұлар да баяғы патша басқыншылары сияқты халыққа қысымшылық жасайтын орыс отаршылары болар”, - деп жергілікті қазақтар сезіктене бастайды. Бірақ, Тобанияз және басқа да ел азаматтары халық арасында дұрыс түсінік жұмысын жүргізіп, жұртқа шындықты айтты. Адайлар интернационалдық отрядты қарсы алып, Әліби Жангелдинге қолдау көрсетті. Ол өз тарапынан ел арасында өкімет саясатын, оның мақсаты жөнінде түсінік жұмысын жүргізіп, Қаратөбе, Мәстек деген жерлерде Адай елінің съезін ашып, Маңғыстау революциялық комитетін құрды. Бұл 1918 жыдың күзі болатын.

Тобанияздың ұйымдастыруымен Жангелдин отряды керекті адам күшімен, көлікпен, азық-түлікпен қамтамасыз етілді. Ел арасындағы алауыздықтан, қауіп-қатерден, жол білудің арқасында, су тапшылығына жолықтырмай, отрядтың аман-сау, екі жарым ай жол жүріп, Ақтөбе майданына, Шалқарға жетуіне көмектесті. Жергілікті халық Әліби Жангелдин экспедициясына 600 түйе, 700 жылқы беріп, жолшыбай тамақпен, жем-шөппен қамтамасыз етті. Тобанияздың көмегімен 100-ден аса қазақ жігіттері экспедиция жауынгерлері қатарына қосылады [3, 17-парақ].

Тобанияз Әланиязұлы Маңғыстау революциялық комитетінің төрағасы қызметімен қатар, Қырғыз (Қазақ) дала өлкесінің төтенше комиссары Әліби Жангелдиннің Маңғыстау уезі бойынша орынбасары болып тағайындалады. Тобаниязға мұндай мемлекеттік тұрғыдағы жауапты міндеттің жүктелуін төмендегі құжаттан көруге болады:

“Дала өлкесінің төтенше комиссарының Маңғыстау уезі бойынша орынбасарына инструкция. Маңғыстау уезі. Қазан айы, 1918 жыл.

Торғай облысына кетуіме тура келгендіктен, бұл жердегі тұрғындарды Кеңес өкіметі мен Қырғыз (Қазақ) өлкесінің автономиясын ұйымдастыруға дайындық жұмыстарын жүргізу үшін, Сізді өзімнің Маңғыстау уезіндегі орынбасарым етіп қалдырамын.

Сіз тікелей маған бағынатын, уездегі жоғарғы өкімет болып табыласыз, сондықтан Сізге жүктелген тапсырмаларды орындау барысында менің көмегіме сүйенуіңізге болады,- дей келіп, ... әртүрлі шекаралық дауларды шешуге және көршілік қатынастарды орнықтыру үшін көршілеріңізбен келіссөз жүргізуге құқыңыз бар. ...

Қырғыз өлкесінің далалық төтенше комиссары Ә. Жангелдин.” [4, 77-б.].

1920 жылы 4 қазанда Бүкілқазақстандық I-съезд Маңғыстау уезін Адай уезі деп жариялайды. 1917-1920 жылдары бірде ақтардың, бірде қызылдардың қолына көшкен үкімет өз билігін Форт Александровск қаласынан басқа жерге жүргізуге шамасы жөнді келмеді.

Маңғыстау түбегінен бастап, Ойылға дейін, бір жағы Сам құмдарының оңтүстігіне, одан әрі Арал теңізіне дейін созылған кең байтақ далада көшіп жүрген ел арасында бірден-бір билік жүргізу құқы тек қана революциялық комитеттің төрағасы, “Адайдың ханы” атанған Тобанияз Әлниязовтың халық арасындағы аса жоғары абыройы мен беделінің арқасында жүрді деуге болады. Тобанияздың басшылығымен революциялық комитеттер елдің жағдайын түзеу жолында бұқара арасында саяси, мәдени-тәрбиелік, әлеуметтік шаруашылық жұмыстарын жүргізді.

Алғашқыда ұлт істері жөніндегі халық комиссарының орынбасары, содан соң көп кешікпей Қырғыз (Қазақ) өлкесін басқару бойынша әскери революциялық комитетінің төрағасы болған С.С. Пестковскийдің қолдауымен Қырғыз (Қазақ) әскери комиссариаты арқылы Адай уезі ревкомының құрамына енгізілген Данилов пен Холодков және Форт-Александровскідегі Кеңес өкіметінің өкілдері Тобаниязға сенімсіздікпен қарайды, әсіресе, уездің әскери комиссары Лаптев және уездегі төтенше комиссияның төрағасы Маньковичпен ара қатынастары барған сайын шиеленісе түседі. Оның бір себебі бұлардың барлығы Тобанияздың болыстық және ауылдық ревкомдарды құрған кезде Адай ішіндегі беделді адамдарға сүйенгенін қолдамай, оларды Кеңес өкіметіне жат элементтер деп есептеді [5, 19-21б.].

Кеңес өкіметінің орнаған кезінен бастап-ақ, Маңғыстау уезінде милиция, сот, прокуратура тағы да басқа органдар болғанымен, олардың жұмыстары Тобанияз басшылық еткен кезде, билер алқасымен, ескіден келе жатқан ел дәстүрімен байланыстырылып жүргізілді. Ел арасы алыс, көшпенді елде қылмыс та аз болатын, тіпті қылмысқа қарсы жүйелі заңдар да жоқтың қасы еді. Сондықтан да ел арасындағы жер дауы, жесір дауы, барымта, күн төлеу және тағы да басқа ұсақ-түйек келіспеушіліктер артында өкініш, кек қалдырмайтын халықтың дәстүрлі билер сотымен шешілетін.

Бірақ, Тобаниязға оның қызметінің бас кезінен-ақ орталық қырын қарап, сырттай қауіптеніп, оған сенбей үнемі бақылауда ұстаған сияқты. Сол кездің өзінде-ақ, 1921 жылы 13 қаңтарда РКП Кирпартбюроның отырысында КирЦИК-тің мүшелігіне үміткер Әлниязов пен Жұбаевты бекіту туралы мәселе қаралып, онда Ішкі Істер Халық Комиссариатындағы материалдар анықталғанша Әлниязовты бекітуді уақытша тоқтата тұру туралы қаулы қабылданған екен [6, 6-7б.]. Сол жылы 3 наурызда Қазақстан Орталық Атқару Комитетіне Әлниязовты сақтықпен қайтарып алу туралы ұсыныс жасауға шешім қабылданса [6, 27-б.], ал 30 сәуірде енді Темір ауданынан Әлниязов үстінен түскен арыз қаралыпты [6, 68-б.].

Ақырында оны 1921 жылы 14 сәуірдегі Кирпартбюро отырысының қаулысымен Адай ревкомының төрағасы етіп бекітеді [6, 48-п.].

Келесі бір құжатқа келсек, 1921 жылы 9 шілдедегі Кирпартбюроның жабық отырысында Адай уезіндегі жағдай туралы Данилов пен Аңғалбаевтың баяндамалары тыңдалып, мынадай қаулы қабылданған екен:

“...а/. Тек мүмкіндік туған бойда-ақ Әлниязовты ревком төрағасы қызметінен алу.

б/ Қазіргі уақытта Әлниязовқа тағы да өзінің жұмысын Адай ревкомының жалпы жұмысымен үйлесімді жүргізу қажеттігі міндеттелесін.

в/ Адай уезінде тұрақты жұмыс істеу үшін қызметкерлер тобы жіберілсін...” [6, 91-б.].

Бұдан біз бір жағынан Орталықтың Тобанияздың халық арасында беделді екендігін, оның Адай өлкесінде өзіндік орны бар тұлға екендігінен сескенген де сияқты, сондықтан көп жағдайда онымен санасқанға ұқсайды. Бірақ “андыған жау алмай қоймайды” дегендей, 1922 жылы Тобаниязға “Ақсақалдар билігін сақтайды, бұрынғы ескіден келе жатқан ата салтын дәріптейді, дін мәселесіне мән беріп, оны қолдайды, Адай еліне “хан” атанған, хан болуды көксейді. Үлкен ықпалды, беделді адам. Алаш партиясымен сыбайлас, оның батыс бөлімінің басшыларының бірі”, -деп [5, 19-б.] оны қудалауға Мемлекеттік біріккен саяси басқарманың өкілдері белсене кіріседі.

Алашорда үкіметінің батыс бөлімшесінің жетекшілері – Халел Досмұхамедов пен Жаһанша Досмұхамедовпен оның тығыз байланыста болғандығынан да қауіптенсе керек.

Жоғарыда айтылған белсенділер Лаптев және Манькович сияқтылардың жергілікті көшпенділердің әдет-ғұрпынан, ата дәстүрінен мүлдем бейхабар болуы, не нәрсеге болса да таптық тұрғыдан қарап, өлшеп-пішуі, олар үшін мүлдем жаңа, дәстүрлі рулық қауымдастық адамына, ескі патриархалдық машықтан әлі арыла қоймаған, әр тұрғыдан дифференциалдауға шорқақ адамға кездескенін түсінуге шамалары жетпеді. Олар Тобанияздың көп әйел алушылыққа, қалыңдық үшін қалың мал төлеуге және өлтірілген адам үшін құн талап етуге тиым салмайтынына ызаланды.

“1922 жылы байлар және сол сияқты антисоветтік элементтер бұрынғы Уревком төрағасы басты идеолог Әлниязов Тобанияз бастап Адай ауылдарын “Шарифатқа” сүйене отырып кеңестендірудің жобасын жасады”, - деп көрсетеді [5, 36-б.].

Көшпенділердің қала әкімшіліктерінің жарлықтарына құлақ аспай, Тобанияздың бұйрықтарын орындауы, жас баладан еңкейген қарияға дейін, тіпті елдің барымташы ұры-қарыларының да Тобанияздың ырқына көнетіндігі жергілікті кеңес қызметкерлерінің - Тобанияз контрреволюциялық топтың басшысы, қол астында Қосжанов Құрмаш бастаған қарулы тобы бар - деп кінәлауына негіз болды. “Қосжанов Құрмаш бастаған бандылар қозғалысының басты дем берушісі, әрі идеологиялық жетекшісі, Адайдың “ханы” Тобанияз Әлниязов. Ол өзі де бандыларға қосылып, олардың қимылына еріп жүр...” -деп көрсетеді “Адайлар ісінде” [5, 72-б.]. Кейбір деректерге қарағанда Құрмаштың Тобаниязбен байланысын өтірікке шығаруға болмайды. Бірақ Тобанияз Құрмашты жөнге салып, оның қарулы тобын Түрікмен, Хорезм жақтан жасалатын тонаушылық шабуылдарға тойтарыс беріп, халық тыныштығын қорғау үшін пайдаланған сияқты [7, 45-б.].

1921 жылы Хорезм жерінен Адай уезінің шекаралас ауылдарына бірнеше рет шабуылдар ұйымдастырылады. Бұған дейін де ұзақ уақыт бойы Адай уезінің территориясына Түрікмен қарақшылары шабуыл жасап, жергілікті адамдарды өлтіріп, малдарын айдап алып кетіп отырған. Жалпы Түрікмен-Адай жаугершілігінің түбі әріге, ғасырлар қойнауына кетеді, бұл әрине басқа тарихи мәселе.

Міне, осындай бүлікшілікке қарсы Хорезм үкіметінің тарапынан да, Қазақ өлкелік партия-кеңес басшыларының тарапынан да бұл әрекеттерге араласпай, жергілікті уездің өзі қорғанысын дегеннен басқа шара қолданылмады. Шыдамы таусылған жергілікті халық Тобанияздан көмек сұрайды. Осыдан кейін Тобанияз бірнеше жүз қаруланған адамдарымен 1921 жылы қыркүйекте Қоңырат қаласына барып, ешқандай қақтығыссыз ел басшыларымен келіссөз жүргізеді. Бұл шара кейін өзінің жемісін берді. Тобанияз Әлниязұлының халық қамын жеп, Қоңыратқа барып, елге тыныштық орнатуын, халық арасындағы оның абыройын, беделін арттыра түседі де, керісінше бұл жергілікті әкімшілікке, партия-кеңес қызметкерлеріне ұнамады. Ел ішінде алауыздық күншілдік, рушылдық, бақталастық өрбиді.

Партия-кеңес басшылары мен революциялық комитеттің арасындағы жұмыс бабында да қайшылықтар біліне бастайды. Жаңа үкіметтің - жай халыққа, жұмысшы-шаруаға еркіндік беріледі, барлық азаматтар тең құқықты болады - деген сияқты үндеулері, партияның, кеңестің саясатын жете түсінбегендердің, әсіресе басшы қызметкерлердің арасында қайшылықтар туғызбай қойған жоқ. Біреулер революциялық комитеттің ұстаған бағытын қолдаса, шолақ белсенді коммунистер кеңесті қолдады. “Барлық билік - Кеңеске!” - деген ұранмен жұмыс жасап, жікке бөліну, өз адамдарын қолдау етек алып мұның арасында өтірік айту, жала жабу жалпы жұмысқа әдейі кедергі жасау т.б. әрекеттерге жол берілді. Бұл жағдай және басқа да мәселелерге байланысты Тобанияз Әлниязұлының істеген іс-әрекеттері үшін оны қызметінен алу керек деген жергілікті коммунистердің өтініштеріне орталық басқару органдарының құлақ асуына тура келді. 1922 жылы ол тұтқындалып, Орынборға жөнелтіледі.

Тобанияз Әлниязұлына қарсы қозғалған айыптауларының мәні КАЗЦИК-тің төтенше өкілі мен облыстық партия комитетіне, Қозыбековке 1922 жылы қыркүйектің 6-да ГПУ-дің Адай уезі бойынша өкілі Рыбоследовтың жолдаған мәліметінде баяндалған. Тобанияз Әлниязұлы мен оның серіктеріне төмендегідей: қырдағы тұрғындардан қару-жарақ жинау жөніндегі ГПУ органдарының іс-қызметіне көрсеткен қарсылық әрекеті, жеке дара “хандық” билік орнатқаны, соның ішінде 1921 жылдың азық-түлік жөніндегі салықтың орындалмай қалуы ревком төрағасының әлегінен деген айыптар тағылды [1, 58-б.]. Бұған мынадай архив деректері куә: 1922 жылғы 11 наурызда Қырғыз облыстық, РКП(б) комитетінің президиумының мәжілісінде (№5 хаттама) Адай уезіндегі жағдай туралы баяндама тыңдалып (баяндамашы Ильин), баяндамашының айтуы бойынша Адай уезіндегі революциялық комитет сол Уревком төрағасы Әлниязұлының қалауымен құрастырылған, ешқандай есеп-қисап жүргізілмеген, Тобанияз Әлниязұлы өз дегенімен жүреді. Азық-түлік ресурстары дұрыс ұйымдастырылмаған және тиімсіз түрде бөлінген... - дей келіп, Адай революциялық комитетіне деген көзқарасты өзгертіп, Әлниязұлын орталыққа шақырту керектігі жөнінде хабарлайды [10, 224-б.].

Осылайша неше түрлі жала жабу негізінде түрмеге түскен Тобанияз Әлниязұлын босату жөнінде мынадай дерек бар: 1922 жылы 6 желтоқсандағы Қырғыз облыстық РКП(б) комитеті президиумының

мәжілісінде (№47 хаттама) Тобанияз Әлниязұлы туралы баяндама тыңдалып (баяндамашы Пилявский) көпшіліктің сұрауы бойынша беделді адамдардың кепілдігі негізінде Тобанияз Әлниязұлының босатылуы туралы шешім қабылданады [8, 44-п.]. Бірақ Қырғыз облыстық РКП(б) комитеті президиумының 1923 жылғы 23 қаңтардағы мәжілісінде Тобанияз Әлниязұлы туралы тағы да мәселе қаралып, талқылау нәтижесінде Әлниязұлының үстінен жасалынатын прокурорлық қадағалау (надзор) мен сот органдарының шараларына кедергі жасамау керектігі туралы қаулы қабылданыпты [9, 9-б.].

Революциялық комитетінің төрағасы Әлниязұлы Тобанияздың орнынан алынуының бірінші себебі, оның Хорезмге жорығы болса, екінші себебі, партия, кеңес қызметкерлері мен ревком аппаратының арасындағы қайшылықтар болды.

Хорезмге сапарынан кейін, республиканың жоғарғы органдары ревкомның жұмысын, оның ел арасындағы жүргізген саясатын қатты тексеріп, олардың басшыларын қысымға ала бастады. Кейін орнынан алып, қылмыстық іске тартты. Сол кездегі уез халқының үкімет саясатына қарсы белең алған наразылығын революциялық комитеттің басқа да беделді азаматтарынан көрді. Соның ішінде Тобаниязды барлық келеңсіз жағдайды ұйымдастырушылардың басшысы ретінде айыптап, оның соңына шырақ алып түсті. Осыған бір дәлел №1353-ші Бүкілодақтық Төтенше комиссияның бір құжатында оған мынадай мінездеме береді: “Тобанияз Әлниязұлы әулетті, құрметті тұқымнан, Қазақстанда өте беделді, белгілі адам, патша үкіметі тұсында бірнеше жыл болыс болған, бұрын да, қазір де үлкен бай... Барлық Адай жерінде үлкен беделді, ықпалды адам. Ол 1920-1923 жылдары округ революциялық комитетінің төрағасы болды, ол жұмыстан түскеннен кейін де адайды басқаруын қойған жоқ, хан атанды. Өзіне “Алладан басқа тәңір жоқ, Мұхаммед оның елшісі” - деген жазуы бар дін уағызына сәйкес мөр жасатты. Кеңес үкіметінің заңына бағынбай, ел арасында үстемдік жүргізеді. Ел ішіндегі жағдайды тұрмыстық, дін жолымен шешті”, - делінген. Осы сияқты мінездемелерді бұдан басқа бірнеше құжаттардан кездестіруге болады.

Тобанияздың бүкіл қазақ халқының, оның ішінде Адай округі, елінің алдында ықпалы аса зор болғанын, партия-кеңес органдары да, мемлекеттік біріккен саяси басқарманың аппараттары да мойындаған. Ол революциялық комитеттің төрағасы жұмысында жүргенде Адай округінің 1919 жылға дейін Түрікменстанға бағынуына наразы болып, Орынбордағы Қырғыз (Қазақ) Республикасының басшыларымен 4 айдай сөйлесіп, осы жұмысты дұрыс шешіп, Адай округі 200 жылдан кейін Қазақстанның құрамына енген.

Маңғыстау түбегінен бастап Ойылға, бір жағы Сам құмдарының оңтүстігіне, одан әрі Арал теңізіне дейін созылған кең байтақ далада, көшіп жүрген ел арасында бірден-бір билік жүргізу құқығы тек қана революциялық комитеттің төрағасы, “хан” атанған Тобанияз Әлниязұлының басшылығымен жүрді десек қателік болмайды.

Революциялық комитеттер, ауылдық кеңестер, кейін Тобанияздың ұсынысымен ауылдық революциялық комитеттер болып қайтадан құрылып, елдің жағдайын түзеу жолында бұқара арасында саяси, мәдени-тәрбиелік, әлеуметтік-шаруашылық жұмыстарын жүргізеді. Ел тек революциялық комитетті таныды, ел арасында бұлардың қажеттілігі арта түсті.

Партия-кеңес ықпалы халық арасында мардымды түрде жүрмеді. Мұның бірінші себебі, ол кезде партия қатарына тартылғандардың саны өте аз болса, олардың білім деңгейі, саяси сауаттылық өрісі өте төмен болды. Сондықтан халық арасында кеңестің жұмысын тиянақты түрде үгіттеуге шамалары келмеді. Халық бұрыннан келе жатқан әдет-ғұрпын, салт-санасын, әлеуметтік жағдайын күрт өзгертіп, партия-кеңес саясатына сәйкес жүргізуге аса ынталы болмады.

Екіншіден, ауылдық кеңестерде, ауылдарда, шаруашылық қызметтеріне жастар, “тілектестер” тобы тартыла бастағанмен, комсомолдар қатарына кірушілер саны көбейгенімен, бұлардың белсенділігі де онша артып жарымады.

Үшіншіден, партия-кеңес жұмыстарына кіргендердің арасында, басшылық жұмысқа, билікке таласуға әуестенушілер де аз болған жоқ. Осыны іске асыруда өтірік-өсек, пара беру арқылы жақын туыстарын билік орнына, сауда-саттық жұмысына орналастыруға бар күштерін салды, мұндай жағдай кеңес саясатын жүргізуге аса зор қиыншылық әкеліп, үкімет ісіне келеңсіз көлеңке түсірді.

Осындай келеңсіз жағдайларға төтеп беретін бір ғана орган - революциялық комитет болды. Революциялық комитеттің жүргізген саясаты халқтың салт-тұрмысын, әдет-ғұрпын, ескіден келе жатқан ел арасындағы қарым-қатынасты, дау-жанжалды, соның ішінде, жер дауы, жесір дауын, барымта-қарымталарды сол кездегі кеңес заңы мен оның саясатына байланыстыра отырып жүргізуге тырысу болды. Кейінірек Адай жеріндегі контрреволюциялық топтардың істерін тергеу құжаттарының “Революциялық заңдылықты “Шарифатпен” алмастыру” - деп аталатын тарауында

былай деп көрсетілген: “1922 жылы байлар және сол сияқты антисоветтік элементтер бұрынғы Уревком төрағасы басты идеолог Әлниязұлы Тобанияз бастап Адай ауылдарын “Шарифатқа” сүйене отырып, кеңестендірудің жобасын жасады. Бұл жоба бойынша Адайлардың объективті жағдайларын ескергенде, бұрынғының сарқыншақтарын жоюға болмайтындығын.... Бұл жоба Дауылов пен Өтегеновтың жазуымен, Әлниязұлының құрастыруымен III Бүкілқазақ съезіне бекіту үшін Қазақстан Орталық Атқару комитетіне ұсынылды” [5, 36-б.]. Мемлекеттік саяси басқарманың №2560 мәлімдемесінде Әлниязұлына берген қысқаша мінездемесінде көрсетілгендей, ол 1925 жылдан кейін өкімет жұмысында болмаған, өзінің байырғы қонысында, Буракөлде үй салып, шаруашылықпен айналысып көшіп-қонып жүрген.

1927-1928 жылдардан бастап Адай округінде алым-салық, мал дайындау науқаны кезіндегі асыра сілтеушіліктің салдарынан халық арасында наразылықты күшейте түсті. Үкімет саясатының бұрмалаушылығынан, байлар да, орта шаруалар да, тіпті 10-15-тей қой, 3-4 қарасы бар кедейлер де тіркелуге ілігіп, болмаса барлық малын салыққа төлеп, қайыршылыққа ұшырай бастады. Осыдан қашып бас сауғалау үшін, бірқатар байлар, әлді шаруалар басқа жерлерге үдіре көше бастады.

Осындай ауыр жағдайлардың орын алу себебін заң бұрмалаушылардың тарапынан болып жатқанына жоғарғы үкімет басшылары мән бермеді. Кезінде тыңғылықты шара қолданудың орнына, мұны елдің беделді азаматтарына жапты. “Елдің арасына ірткі салушылар, халықты үкіметке қарсы бас көтеруге ұйымдастырушылар” - деп қылмыстық іске тартуды көбейтті. Біріккен саяси басқарманың контрреволюциялық “Адайды құтқару” тобы туралы тергеу құжаттарында: “Әлниязұлы Тобанияздың бастамасымен құпия жиналыс өткізіліп, онда елді Түрікменстанға, Ауғанстан мен Персияға көшуге үгіттеу жүргізілді”, - деп көрсетілген [9, 59-60-б.]. Құжаттарға қарағанда, осындай келеңсіз жағдайлардың бел алуының басты себебі Тобанияздың басқаруымен ұйымдастырылып жүрген іс делініп, мұның үстінен неше түрлі мәліметтер жинаған.

Құжаттардағы мәліметтерге қарағанда және Тобанияздың тергеу кезіндегі жауабы бойынша да партия-кеңес органдары, Қазақстандағы Мемлекеттік біріккен саяси басқармасы Тобаниязды орнынан алғаннан кейін де, “заңдық жолын тастаған жоқ, ел осы кісіге бағынады, осының айтқанын жасайды”, - деп соңынан қалмаған. Ел ішіндегі ыңғайсыз жағдайларға дейін Тобанияздың ықпалымен болып жатыр деп білген.

Тобанияздың халық арасындағы беделі мен оған басшылардың көзқарасы қандай болғандығын Ғалым Ахметов ақсақалдың мына бір естелігінен көруге болады: “.... Сол күні түс кезінде адайдың Тобанияз деген атақты биінің інісі мен баласы келіп тұрғанын хабарлады. Ол жылдары адай елін кеңес өкіметі емес, Тобанияз билейтін. “Тобекең айтты” десе болды, сонымен іс бітеді. Адайлар алғашқы жылдары кеңес өкіметіне бағынбай жүрді. Қазақ республикасы құрылғаннан кейін үкімет басшылары 1922 жылы жазда адайға Әліби Жангелдинді жіберген. Әлекең 1918 жылы Царицын, Астрахан, Форт Шевченко арқылы келіп адай елінің үстімен жүріп Шалқардағы қызыл әскерге қару-жарақ жеткізгенде адайлар, Тобанияздың айтуымен, Әлекең көлік жинап берген, содан бұл екі кісі жақсы таныс. Әлекең үкіметтің тапсыруымен адайға сол жолы барғанында Тобанияздың өзін Адай ревкомына бастық етіп қойып, кеңес өкіметіне бағындырып қайтқан. Бірақ бұл күнде Тобанияз ревком бастығы емес, жай ел ақсақалы. Дегенмен бұл ел әлі де, ресми түрде ғана болмаса, шын бағынып болмаған” [10, 184-б.].

Сонымен қатар, Тобанияз алдында олардың әлсіз, дәрменсіз және ел силаған азаматтан қорқатынын да осы естеліктің мына бір жолдарынан көруге болады: “.... Тобанияздың інісі сөз бастап, Елтайдың /Ерназаров-Б.Ж./ келе жатқанын Тобекеңнің естігенін, өзі келіп сәлем беретін жөні болғанымен де, сұхбаттасуға құмар болғанымен де, белінің құяңы ұстап атқа жүре алмайтын болған соң (бұл жақта арба деген болмайды) келе алмай қалғанын, сондықтан Қазақстан ақсақалының аулына келіп қонақ болып қонақ асы жеп кетуін өтініп інісі мен баласын жібергенін сөздің майын тамыза, келістіріп-ақ айтты. Елтай табанда кесімді жауап бермеді, “жарайды, көрерміз” дей салды.

Тобаниязға жолығу бұл адамдардың ойында жоқ еді, сондықтан кешке қарай аудан басшыларымен бірге ауыл сыртына қарай шығып, Тобанияздың шақырғанына не айтамыз деп кеңесті. Елтай алдымен: “Оны барып ұстап әкетейік” деген пікір айтты. Аудан басшыларының ішінде ГПУ-дің бастығы бір қазақ жігіті бар еді, ол тұрып: “Сол Тобанияздың ауырып қалғанына сенуге де болмайды, мен білсем, сақтық етіп келмей қалды. Ал біз барып ұстаймыз десек, ол тегін қолға берілмейді. Былай-былай шыққанда 15-16 қарулы жігіттерін ертіп жүреді. Адайлардың қолында біраз қару-жарақ барын білем. Мен байқап отырмын, бізде бес-алты пистолет бар екен, адай жігіттері қарсылық жасай қалса, ештеңе істей алмаймыз, сондықтан тап қазір оны ұстау мүмкін емес” деді. Сонымен ақылдаса келе, Жанайдар: “Біз оған бармайық. Барсақ жұрт: “Әне, Қазақстанның бастығының өзі бұрылып келіп Тобекеңе сәлем беріп кетті – деп дәріптеп, оның беделі ел ішінде бұрынғыдан да арта түседі. Ұстап

әкетуге қазір шамамыз келмейді. Сондықтан оны елемеген кісі болып жөнімізге жүре берейік” деген ақыл айтты, отырғандардың бәрі де соны мақұл көрді” [10, 185-б.].

Міне, жергілікті басшылардың өздері елді ұйымдастыра алмай, оларды басқаруға шамалары жетпегеніне қарамай, ел ішіндегі сыйлы адамдардың осындай беделіне де олар қызғанышпен қарап, соңына түскенге ұқсайды.

Тобанияздың өз қолымен, араб әріпімен жазылған қысқаша өмірбаянында көрсетілгендей “Оның соңына түскендер партия-кеңес қызметкерлері. Олар өтірік жала жауып, ел арасында болып жатқан алауыздықты, тағы басқа да келеңсіз жағдайларды өздерінен көрмей, менен және менің айналамдағы азаматтардан көреді” - дей келіп, “менің бір кемшілігім, партия қатарына өтпедім, себебі партия қатарына өткендердің көбі паракорлар, тағы басқа да қылмыс жасайтындар, сондықтан да партияға кірмедім”, - деп көрсеткен [7, 52-б.].

Әлниязұлы Тобанияздың соңына түскен біріккен саяси басқарма ойлағанына жетіп, 1929 жылдың желтоқсанында онымен бірге тағы да бірнеше адамды тұтқынға алады. Бұл іске “Байлардың, саудагерлердің, патша үкіметінің бұрынғы Адай округі кеңес қызметкерлерінің контрреволюциялық ұйымы” - деген қылмысты іске қатынасушылар деп, қылмыстық кодекстің 58-2 бабымен 70 адамды айыптап тұтқындаған.

1930 жылдың наурыз айының басында Тобанияздың үстінен жүргізілген тергеу ісі аяқталып қалғанға ұқсайды. Оған дәлел, Гурьев округтік Мемлекеттік біріккен саяси басқармасының Маңғыстау аудандық өкілі Фетисов 1930 жылдың 1 наурызында Гурьев округтік мемлекеттік саяси басқармасынан Рудаковтың қолымен Алматыға жеделхат жіберілген, онда: “Тұтқындағы “хан” Тобанияз Әлниязұлы өміріне қауіпті аштық жариялады, тергеу ісін жылдамдатып қарап, абақтыдан босатуды талап етеді. Ол жөніндегі тергеу ісі аяқталды. Оны босату мүмкін емес. Қылмыстық процессуалдық кодекстің 206 бабы бойынша істе жиналған материалдармен таныстыруды талап етеді. Бірақ оны әртүрлі себептер бойынша орындауға болмайды. Айыптау қорытындысын оқып берумен ғана шектелу қажет.

Облыстық прокурор бұған келісті. Өзіңіздің нұсқауыңызды жедел хатпен хабарлауыңызды сұраймын. Рудаков”.- деп көрсетілген [11, 41-б.].

Осы құжаттан сол кездегі заң бұзушылықты көруге болады, өйткені Тобанияз Әлниязұлының аштық жариялап, қылмыстық процессуалдық кодекстің 206 бабына сәйкес іспен танысу талабы орындалмауы, оған прокурордың келісімін беруі заңсыздықты әшкерлесе, бұл іс ақырында заңды сот орнына берілмей, заңсыз құрылған үштікке түсіп, оның шешімімен 70 адам жазаланып кете барған.

Міне, осындай заңсыздықтар Кеңес өкіметімен өмірге бірге келіп, ақырында 1923-1938 қыркүйекте Мемлекеттік біріккен саяси басқарманың Гурьев округтік бөлімі Тобанияз Әлниязұлын Алматыға толық құқықтық уәкілдігінің қарауына жіберуге қаулы қабылдайды [11, 231-б.]. Бірақ оның не үшін Алматыға алдырылғандығы жөнінде құжаттарда ештеңе айтылмайды.

Осыдан кейін көп кешікпей-ақ 1930 жылдың 9 қазанында Қазақстандағы мемлекеттік біріккен саяси басқарманың өкілдігі үштігінің ұйғаруымен іс бойынша айыпталушы 70 адамның 61-і (9 адам тергеу аяқталғанша түрмеде қайтыс болды) сотталды. Үштіктің шешімімен Тобанияз бастаған 21 адамды атуға, қалғандарының дүние мүлкін тәркілеп, 3 жылдан 10 жылға дейін түрмеге жабуға үкім шығарады [12, 45-б.].

Бүтіндей халық тағдырын өз қалауларынан шешіп, олардың мүддесімен ешқандай санаспай отырған үкімет үшін, бұл адамдардың тағдырының осылай шешілуі пілдің шыбынды басып кеткеніндей ғана болмашы оқиға еді.

Бір халықтың бетке ұстар азаматтары, ағайын-туыс, руластар, қала берді халқының бірлігін ойлап, елінің ұйтқысы болған есіл ерлер Кеңестік машинаның тегеурініне төтеп бере алмай, тағдырдың тәлкегінен осылай таяқ жеген еді.

Ал, олардың тағдырына жаны ашиды, қызметтерінің дұрыс немесе бұрыс жақтарына әділ бағасын береді деген жергілікті басшылар, қала берді орталықтағы үкімет керісінше тағы бір “контрреволюциялық топтың” қызметі ашылды деп жар салып жатты. Сол кездегі бүкіл кеңестік идеология мен елді басқаруды қолына ұстап отырған, “социалистік сара жолға” бастаушы коммунистік партия бұрынғы Адай округінде “ауылдарды кеңестендірудің” әлсіздігін пайдаланған бұрыннан белгілі, жартылай феодал Тобанияз Әлниязұлының бас болған контрреволюциялық байлар ұйымын ОГПУ қызметкерлерінің ашқандығын өз отырыстарында талқылап жатты. “Адай округіндегі ұзақ уақыттар бойы кеңес өкіметі мен коммунистік партия ұйымы емес контрреволюциялық байлар мен жартылай феодалдық элементтер, ауылдың артта қалғандығын пайдаланып, өздерінің кеңес өкіметіне қарсы бүлдіру әрекеттерін жүргізіп келді” - деп көрсетіліп, 1930 жылы қарашаның

25-26-ларында өткен ВКП(б) Қазақ өлкелік бюросының отырысында (№24 хаттама, 10 пункт) бұрынғы Адай округінде кеңестерге қайта сайлаудың қорытындылары туралы О. Исаев баяндама жасап, оны талқылау нәтижесінде бұрынғы Адай округі ВКП(б) бастауыш ұйымдары мен аудандық комитеттеріне хат жазу туралы қаулы қабылданып, оны дайындауды Федоров деген біреуге тапсырған екен, Сөйтіп, “Бұрынғы Адай округі барлық ВКП(б) аудандық комитеттері мен бастауыш ұйымдарына” деген жолдау хат осылай дүниеге келген екен [13, 92-п.].

Мұнда кеңестендіру саясатының барлық жерде бірдей еместігі, әлі де болса, толық кеңестендірілмей отырған жерлер бар екендігін айта келіп, оған Қазақстанның таза көшпелі мал шаруашылығымен айналысатын аудандары жататындығын, соның ішінде бұрығы Адай округі, Қаракүм, Қызылқұм және Балқаш бойы жататындығын көрсетеді. Бұл жерлер артта қалған аудандарға жатады, ол жерлерде патриархалды-рулық қатынастар қалдығы әлі де күшті, халық бұқарасының мәдени дәрежесі де өте төмен, кедейлер мен батырақтар әлі де толық ұйымдаспаған - дей келіп, 1928 жылы 27 тамыздағы байларды тәркілеу туралы Қазақстан үкіметінің декретінің Адай округіне тарамдауы сондықтан - дейді. Себебі, ауылдағы еңбекші бұқараның дайындығы ойлаған дәрежедегідей болмады, сондықтан халықтың бұл тобының қолымен революциялық шараларды жүзеге асыру мүмкін емес еді деп көрсетеді. Бірақ бұл “ауылды кеңестендіру” ұранының бұл аудандарда жүзеге асырылмауы емес еді дейді. К. Жаулин Адай округінің 1928 жылғы 27 тамыздағы декреттерден босатылуын 1927-1928 жылдардағы жұтпен байланыстырады [14, 52-б.]. Ауылдағы сол кездегі кеңестендіру саясатының ойдағыдай нәтиже бермеуі, партия ұйымының қатарына кедей-батырақтардың аз келуі, тіпті КазЦИК-тің мүшесі, Қазақстан үкіметінің өкілі Ералиевтің өлімін де осы Әлниязов тобының жұмысы дей келе, енді Адай өлкесіне де “Әлниязовшылдық” дегенді тауып, оған төменгідей баға береді:

“Әлниязовшылдық - бұл, социалистік бастамаларымызға қарсы байлардың шабуылы.

Әлниязовшылдық - бұл, өз мүдделері үшін ауылдағы рулық, феодалдық қатынастарды және жергілікті жерлердегі біздің жұмысымыздың әлсіздігін пайдаланып отырған байлар.

Әлниязовшылдықтың бірнеше жылдар бойы өмір сүріп және Кеңес аппараттары арқылы өздерінің контрреволюциялық бағдарламаларын нәтижелі жүзеге асыруларының себептері бұрынғы Адай партия ұйымдарының ауылды кеңестендіру мақсаттарындағы және кедейлердің байларға қарсы күресін ұйымдастыру жұмысының төмендігі, жаңа кадрларды дайындау ісінің, оларды партия және кеңес ұйымдарына тарту жұмысының ойдағыдай жүргізілмеуінен.

Әлниязовшылдықтың бұлай қанат жаюы, сонымен қатар, жоғарыда көрсетілген қателіктер салдарынан партия ұйымдарының әлеуметтік құрамы да көңілдегідей болмауынан еді.

Кеңес-шаруашылық органдары жат таптық элементтерге шамадан тыс толып кетті, сондықтан таптық жауға қарсы қырағылықтың ойдағыдай болмауымен қатар, Әлниязовшыларға қарсы таптық күресті ұйымдастырмақ түгілі, олардың өздері де Құлшаров пен Көбеевтер арқылы Әлниязовшылдықты іске асырушылар болды.

Құлшаров пен Көбеевтердің қызметі, партияның сара жолы үшін дауыс беріп, ал іс жүзінде Әлниязовшылдықты қолдауы - зұлым сатқындық, ұлтшылдықтың ауыр түрі, сондықтан Қазақстан партия ұйымдарының алдында негізгі міндеттердің бірі партия қатары мен кеңес органдарын олардан тазарту болып табылады.

Партия мүшелері, бұл қылмыстарды көрген, өздері оған қатынаспаған бірақ бұл қылмыстарға қарсы большевиктерше шешуші күрес жүргізбеген, мұндай партия мүшелері оппортунизмнің шіріген көрінісін көрсетті. Мұндай партия мүшелері оның қатарында болуға тиіс емес.

Әлниязовшылдықты тек қана аса артта қалған Адай округінің ерекшелік жағдайына байланысты пайда болған құбылыс екен деп ойламау керек. Әлниязовшылдық - бұл Қазақстанның барлық артта қалған көшпелі аудандарындағы байлардың бізге қарсы күресі, жергілікті жерлердегі біздің партия кеңес қызметіміздің осалдығын және бұқараға рушылдық пен патриархалдықтың ықпалын пайдаланушы” [13, 97-п.].

“Әлниязовшылдықтың” не екендігіне осылай “жан-жақты” баға беріп қана қоймай, сол кезеңдегі дәстүр бойынша онымен күресудің жолын көрсеткен “ақыл” да айтылады. Онда “Қазақстан партия ұйымының, соның ішінде бұрынғы Адай округі партия ұйымдарының ең негізгі міндеттерінің бірі Әлниязовшылдық сабақтарын еске ала отырып, одан большевиктік қорытынды жасап, оны таптық жау мен оппортунизмнің барлық түрлеріне қарсы күнделікті күреске пайдалану қажет - дей келіп, партия ұйымдары “ауылды кеңестендіру” ұранымен және Әлниязовшылдықтармен күресте бұқараны ұйымдастырып, оларға қарсы көтеруі қажет, өз қатарларын тез большевиктендіруі жөн, тірі Әлниязовшылармен күресті өрістетуге қажет”, - дейді [13, 98-п.].

Бұдан біз бұрыннан келе жатқан партияның өз ішінен жау іздеу тактикасын көреміз. Бұл саясат тек қана Қазақстанда ғана емес, бүкіл Кеңестер территориясында кеңінен қолданғаны бізге тарих оқулықтарынан да белгілі жай еді.

Сондықтан, Адай даласынан шыққан, өз елінің, жерінің бірлігі үшін күрескен, ел ынтымағын қорғаушы, ата-дәстүрін берік сақтаушы Тобанияз Әлниязұлы сияқтылардың көзін осылай жою ол кез үшін түк емес еді.

Бұл Голощекиннің Қазақстанда “Кіші Қазанды жүзеге асыру керек”, - деп жанталасып, бұл ойын теорияға айналдырып, республика басшыларына мақұлдатып үлгеріп, осы теориясымағын жүзеге асыру үшін Адай ауылдарында жедел кеңестендіруге бағыттаған саяси әдісі болатын.

Осымен бірге нақты Адай округіне бейімделген Голощекиннің саясаты округті екі бөліп, басқа округтерге бағындырып, ел бірлігін бұзу, сөйтіп елді титығына жеткізген саясатқа қарсы бас көтере бастаған халықтың қимылын көтеріліске жеткізбей басу еді [7, 55-6.].

Бұл іс тек қана араға ұзақ уақыт салып қана қайта қаралып, 1962 жылдың 8 ақпандағы және 1990 жылдың 26 сәуіріндегі Қазақстан Республикасы жоғарғы сотының қылмысты істер жөніндегі алқасының шешімімен айыпкерлердің әрекетінде қылмыстық құрамының болмауына орай, іс қысқартылды.

Сөйтіп Адай елінің арыстары еліміз тәуелсіздігін алғаннан кейін ғана халқымен қайтадан табысып, ел тарихынан әділ орнын алған еді. Қазір Ақтау қаласында Тобанияз Әлниязұлына ескерткіш орнатылып, ол туралы баспасөзде материалдар жарияланып, оның есімін болашаққа қалдыру жөнінде біраз жұмыстар жүргізілуде.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жаңаев Т. Тобанияз қыстауы. Алматы 1998. 144 б.
2. Қазақ ССР тарихы. 4 – том, Алматы “Ғылым” 1981. 676 б.
3. ҚР ОМА, 19 – қор, 1 – тізбек, 1 – іс.
4. Документы и материалы. Алматы “Наука” 1961. с. 77.
5. ҚР ҰҚКА, № 011377 архив, 12-том.
6. ҚР ПА, 140 – қор, 1 – тізімдеме, 82а – іс.
7. І.Сариев, М.Омаров Ойрандалған Адай даласы. Алматы “Атамұра” 1995. 160 б.
8. ҚР ПА, 139-қор, 1-тізімдеме, 266-іс.
9. ҚР ПА, 139-қор, 1-тізімдеме, 545а-іс.
10. Ахметов Ғ. Алаш Алаш болғанда, Алматы “Жалын”, 1996.-224 б.
11. ҚР ҰҚКА, №01 архив, 6-том.
12. Алдажуманов К., Жумагулов Б. Восстание казахских шаруа в Адаевском округе. //Социально-политическое развитие Казахстана и его взаимосвязь с сопредельными странами. Сборник научных трудов. Алматы 1994. с.112.
13. ҚР ПА,141-қор, 17-тізімдеме, 426-іс.
14. Жаулин К.М. Батыс Қазақстандағы шаруа қожалықтарын күшпен ұжымдастыру: тарих және тағылым (1928-1929жж.). Тарих ғыл. кандидаты... дисс. Авторефераты. Алматы 1997. 52 бет.

Имангалиев А.Т., Дүкенбаева З.О.

**АЛАШ ЗИЯЛЫСЫ ҚОШКЕ КЕМЕҢГЕРҰЛЫНЫҢ «ҚАЗАҚ ТАРИХЫНАН»
АТТЫ ЗЕРТТЕУ ЕҢБЕГІНЕН**

*«Түріктің алтын бесігі – Алтай, ержетіп,
өсіп-өнген ордасы – Түркістан»
(Қошке Кемеңгерұлы) [1,6 б.].*

XX ғасырдың басы қазақ тарихындағы күрделі кезеңдердің бірі. Бұл кезең көне Түрік дәуіріндегі «Мәңгілік Ел», Алтын Орда, Қазақ хандығы дәуірінен кейінгі ұлттық сананың жоғары деңгейге көтерілген кезеңі болды. Алайда, әлемдік тұрғыдан қарағанда бұл кезең отаршылдардың күш алған, қазақ халқы тұтынып келген көшпенді өмір тәсілі тұйыққа тірелген тар кезең болды [2,4б.]. Қиын-қыстау кезеңде Алаш қайраткерлерінің қазақ ғылымының дамуына үлес қосуда, қазақ халқын сауаттандыруда, әр түрлі жасырын жастар ұйымын құру арқылы егемендікті аңсап, тәуелсіздік жолында күресте өз өмірлерін құрбан етті.